

<https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskij-turizm>

8. Сільський зелений туризм. Тренд туристичного сезону 2020. Електронний ресурс. Доступне з: <https://tourcenter.kh.ua/uk/news/khomct/silskiy-zeleniy-turizm-trend-turistichnogo-sezonu-2020>

Швидка Н. В.,
к. філол. н., доцент, доцент
кафедри української мови та
літератури Донбаський
державний педагогічний
університет
м. Слов'янськ, Україна

Гончар Т.,
студентка 4 курсу
філологічного факультету,
Донбаський державний
педагогічний університет
м. Слов'янськ, Україна

НАУКОВІ РАКУРСИ ХАРКІВСЬКОЇ ЕЛІТИ ЯК СКЛАДНИК ЦІЛІСНОГО ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена аналізу досягнень науковців Слобожанщини як складника ціннісних критеріїв життєдіяльності людини. Представлено інформацію про наукові відкриття, предметом яких було поняття «культура життєзабезпечення». Здійснено спробу простежити регіональне становлення різногалузевих досягнень харківських науковців.

Ключові слова: Слобожанщина, харківська національна еліта, життєвий простір, наукові знання, раціонально-інтелектуальне світосприймання.

Статья посвящена анализу достижений ученых Слобожанщины в решении вопросов о ценностных критериях жизнедеятельности человека. Представлена информация о научных открытиях, посвященных исследованию понятия «культура жизнеобеспечения». Предпринята попытка обобщить и систематизировать научные победы харьковских ученых в разных областях знания.

Ключевые слова: Слобожанщина, харьковская национальная элита, жизненное пространство, научные знания, рационально-интеллектуальное мировосприятие.

The article is devoted to the analysis of achievements of scientists of Sloboda Ukraine as a component of value criteria of human life. Information on scientific discoveries, the subject of which was the concept of «life-support culture», is presented. It is made an attempt to trace the regional formation of diversified achievements of Kharkiv scientists.

Keywords: Sloboda Ukraine, Kharkiv national elite, living space, scientific knowledge, rational-intellectual worldview.

Наукові досягнення в тих чи тих регіонах завжди вважали одним із провідних чинників визнання його статусу в країні. Активний поступ різних галузей знань у другій половині XIX – першій третині XX ст., передусім дотичних усвідомленню функціонування природних систем і довкілля та місця в них людини, засвідчив високий творчий потенціал Слобожанщини (разом із Харковом як науковим й освітнім центром), що відповідав європейському рівню, а представників його академічного й університетського світу вважають науковою елітою.

Проблеми взаємодії природи й людини, функціонування «життєвого простору» (за Ф. Ратцелем) і «географічної площини», де разом з природними організмами існує людина, стали об'єктом гуманітарних досліджень наприкінці XIX ст. Це був період підвищеного інтересу до тих галузей знань, які допомагали людині опанувати навколишній світ. Так, у першій половині XX ст. розпочато формування теорії про зони природи (В. Докучаєв), концепту «культурний ландшафт» як окремого комплексу (Л. Берг, К. Зауер), концепції ноосфери (В. Вернадський), основи етно– (В. Богораз-Тан) і антропогеографії (Ф. Ратцель), медичної географії (О. Сисін), біосоціальної концепції (Л. Гумільов) тощо. У другій половині XX ст. обґрунтовують знання з культурної (етнічної) екології, предметом дослідження яких був механізм адаптації людини до природного оточення, а також поняття «культура життєзабезпечення».

Дослідження особливостей успадкування, засвоєння, репродукування наукових знань і навичок в окресленій культурній площині в часовому вимірі зумовлені, по-перше, потребою визнання факту їх самостійної цінності як суттєвого фрагмента культурної спадщини українців і, по-друге, необхідністю виокремлення їх позитивного конструктивного потенціалу, що може бути використаним прийдешніми поколіннями. У цьому і вбачаємо актуальність пропонованої теми.

Метою статті є аналіз досягнень науковців Слобожанщини як складника ціннісних критеріїв життєвого світу людини. Для досягнення мети передбачено розв'язання таких завдань: 1) окреслити низку наукових відкриттів як переходу до раціонально-інтелектуального світосприймання слобожан; 2) простежити регіональне становлення й розвиток різногалузевих досягнень харківських науковців.

Від другої половини XIX ст. наукові знання починали функціонувати в іншій парадигмі: крім потреби вирішення повсякденного існування людини, посилювався власне науковий інтерес до розв'язання тієї чи тієї проблеми. Початок активного розвитку агрономії – науки про закони землеробства, заходи щодо вирощування рослин, раціонального використання сільськогосподарських угідь, підвищення родючості ґрунтів – припав на другу половину XIX ст., і передусім завдячує успіху в природознавстві й біології. Організація продовольчої справи потребувала продуктивного використання землі, агрономічної допомоги населенню, на Слобожанщині кардинальні зміни відбувалися на тлі суттєвих досягнень у різних сферах. Передусім ідеться про відкриття в 1805 р. Харківського імператорського університету, засновником якого був В. Каразін – людина, надзвичайно талановита й обдарована (природознавець, агроном, хімік, астроном, статистик, метеоролог тощо). Невдовзі при університеті були засновані дослідницькі й наукові товариства,

відкрита ветеринарна школа, клініка, астрономічна обсерваторія, ботанічний сад, бібліотека, музей природи. Університет зацікавлював талановитих, енергійних людей. Таким виявився професор ветеринарії Гессенського університету (Німеччина) Франц Пільгер, який у 1806 р. запропонував відкрити при університеті ветеринарне відділення. Крім того, йому належала ідея, метою якої було створення дослідної ферми висівання кормових трав для раціональної організації скотарства й конярства. Це здійснилося лише в 1847 р., коли було створено Харківську навчальну ферму (с. Мала Данилівка, нині – Дергачівський р-н Харківської обл.).

У 1908 р. була створена Харківська сільськогосподарська станція, наступного року перейменована на Харківську селекційну станцію. Її першим директором був науковець-агроном П. Будрін. Працюючи на Харківщині, він створив підвалини сортовипробування та селекції зернових, зернобобових культур для виведення найбільш якісних зразків. У 1910 р. порушив проблему селекції нових сортів культур ярої та озимої пшениці, вівса, проса, ячменю, кукурудзи. Уперше розмноження насіння елітних сортів в Україні організував активний член Харківського товариства сільського господарства й сільськогосподарської промисловості В. Юр'єв [6, с. 166].

Від 1914 р. розпочалася історія наукової діяльності Харківського національного аграрного університету –

найдавнішого аграрного вищого навчального закладу в Україні. Він був заснований у жовтні 1816 р. в м. Маримонті (передмістя Варшави) як інститут земельного господарства, у 1862 р. його було переведено до Ново-Олександрії (Пулави) Люблінської губернії. Упродовж 1892–1895 рр. обов'язки директора інституту виконував професор Санкт-Петербурзького університету, відомий природознавець В. Докучаєв, який уперше сформулював основні положення наукового ґрунтознавства, заклав підґрунтя відновлення природи. Ідейним творцем організації сільськогосподарської дослідної справи в регіоні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. вважають професора кафедри агрономії Харківського університету А. Зайкевича. Загалом від 1881 р. до 1902 р. він заснував 37 дослідних полів, завдяки роботі на яких накопичувався досвід з різних питань рослинництва. А. Зайкевич був автором першої методики здійснених досліджень в агрономії (1892 р.), інноваційного способу внесення добрив у рядки під час посіву цукрового буряку. Видатний науковець-енциклопедист С. Франкфурт був ініціатором створення Мережі дослідних полів (на противагу лабораторним спостереженням). Його вважають засновником першої в імперії агрохімічної та контрольної насіннєвої лабораторії; автором ідеї визначення оптимальних норм висіву озимої пшениці. Саме він залучив до наукового обігу поняття «культура насіння».

Метеорологія стала об'єктом дослідження ректора Харківського університету В. Каразіна, який є автором концепції (це був 1817 р.), згідно з якою явища погоди охоплюють всю земну кулю, а тому для подальших дослідів потрібно розташувати точки спостереження на всій земній поверхні. У 1818 р. саме В. Каразін запропонував план організації Державного метеорологічного комітету, куди, за його задумом, повинні були надходити матеріали, аби обробляти результати спостережень метеорологічних станцій, розташованих у різних місцях країни. Основною метою цієї організації науковець вважав допомогу хліборобам: запобігання неврожаїв, сприяння розвитку торгівлі, мореплавства, військового мистецтва, а також можливого передбачення неврожаю для вживання відповідних заходів.

У грудні 1919 р. в Харкові було створено Гідрометеорологічний комітет УРСР, і майже водночас – Науково-дослідний гідрометеорологічний інститут на чолі з І. Касьяненком; у 1920 р. Харківська обсерваторія однією з перших розпочала запуск куль-пілотів, а вже в 1923 р. існувала об'єднана куль-мережа. У листопаді 1921 р. було створено Українську метеорологічну службу (Укрмет), а за місяць – підсекцію сільськогосподарської метеорології. Окремо формували службу погоди, гідрології, кліматології, земного магнетизму й атмосферної електрики. За ініціативи О. Вангенгейма, першого голови Гідрометеорологічного комітету, у 1930 р. було організовано Бюро

погоди, він же був засновником Харківського інженерного гідрометеорологічного інституту (ХГМІ) (1932 р., з 1946 р. Харківський гідрометеорологічний технікум). Треба зазначити, що в 1934 р. сам О. Вангенгейм, його перший заступник І. Крамалій і багато інших працівників Бюро погоди були звинувачені в контрреволюційній діяльності (одна з вірогідних причин – падіння стратостата у вересні 1933 р.) і репресовані.

Ще до 1860 рр. ветеринарія як наукова галузь перебувала на початковій стадії розвитку. Між тим, епізоотії спалахували з критичною періодичністю й мали катастрофічні наслідки: без худоби залишалися цілі села. Лише в 1860 р. був затверджений «Комитет об улучшении ветеринарной части и о мерах к прекращению скотских падежей в империи» (проіснував до 1868 р.). На Слобідській частині України періодом формування вищої ветеринарної освіти вважають 1805р., коли в Харківському університеті було відкрито кафедру лікування тварин. Від 1873 р. в Харкові вже функціонував Харківський ветеринарний інститут, реорганізований з ветеринарного училища.

Лікування тварин на Слобожанщині в другій половині XIX – на початку XX ст. зосередилося на методах і засобах делокалізації та ліквідації епізоотій [3, с. 234]. Професор ботаніки Харківського університету Л. Ценковський винайшов і практично випробував протисибіркові щеплення (через рік по відкриттю Луї Пастера), заснував бактеріологічну станцію, де виготовляв вакцини проти

сибірки (так звана «вакцина Ценковського»). Сподвижниками були його учні: І. Садовський (боротьба з епізоотіями сибірки) і О. Шалашников (учення про кровопаразитизм) [1, с. 12]. У 1922 р. на базі губернської ветеринарної бактеріологічної станції було створено Український інститут наукової та практичної ветеринарної медицини (на сьогодні – Національний науковий центр «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини») – перший спеціалізований заклад, метою якого було вирішення науково-практичних завдань ветеринарного забезпечення тваринництва. Від 1925 р. його очолив М. Агаллі – випускник Харківського ветеринарного інституту, який працював на бактеріологічній станції, а пізніше став завідувачем кафедри епізоотології та клініки інфекційних хвороб. Він був висококваліфікованим фахівцем з проблем імунізації худоби проти чуми, очолював також відділ вакцин і сироваток в Інституті. Проте наприкінці 1930-х р. органи ГПУ «розкрили діяльність» так званої загальноукраїнської контрреволюційної організації ветеринарів і бактеріологів із центром в Інституті, який очолював М. Агаллі. За цією «справою» було засуджено 17 науковців – найкращих представників практичної та наукової ветеринарії, 6 з них – з Інституту, зокрема і його директора. Їх було звинувачено в підготовці проти СРСР бактеріологічної війни (за допомогою поширення патогенних мікробів: холери, тифу, дизентерії, гангрені, сибірської виразки). Друга хвиля репресій щодо

співробітників Інституту припала на 1937–1938 рр., тоді заарештували 10 науковців разом з директором І. Фірсовим [5].

Отже, справжній прорив було зроблено насамперед у природничих науках, основним було впровадження нових напрямів дослідження, відкриття законів функціонування природних систем. Науковці розпочали формування об'єктивних наукових законів і принципів (зокрема екологічних), які б дозволили людині усвідомити різноманітні природні процеси.

Перспективним вважаємо подальші дослідження різногалузевих досягнень харківських науковців, що сприятиме аналізу об'єктивних наукових законів і принципів (зокрема екологічних), які вможливили усвідомлення людиною різноманітних процесів Буття.

ДЖЕРЕЛА

1. Вакулик В.В. Організаційно-правові підстави земської ветеринарної справи у Наддніпрянській Україні кінця ХІХ-початку ХХ століть і вплив місцевих умов на їх застосування // Науково-технічний бюлетень НДЦ біобезпеки та екологічного контролю ресурсів АПК. Т.2. №1, 2014. С.6 – 15.

2. Два століття вивчаємо землю. З історії кафедри фізичної географії та картографії. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://physgeo.univer.kharkov.ua/about/history/>. Назва з екрана.

3. Журнали очередного Харьковского губернского земского

собрания с 3 по 17 декабря 1897 г. включительно, с приложениями к ним и экстренного 15 июня 1897 г. / Харьковское губернское земское собрание . Харьков: Паровая типография и литография Зильберберг, 1898 . XVI, 503 с.

4. Зновенко О. В. Історія створення Луганської метеорологічної станції [Електронний ресурс] // XIX Сумцовські читання: Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства. Харків, 2013. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://museum.kh.ua/academic/sumtsov_conferece/2013/article.html?n=849.

5. Королев А. Г. Институт научной и практической ветеринарии Наркомзема УССР в годы репрессий. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2007-3/07kagugr.pdf>. Назва з екрана.

6. Ткаченко С. С. Науково-дослідна та просвітницька діяльність Харківського товариства сільського господарства і сільськогосподарчої промисловості у кінці XIX – на початку XX ст. // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. Темат. вип.: Історія науки і техніки. Харків : НТУ «ХПІ». 2011. № 20. С. 162 – 171.